

KO E TALAHAU NIUE

KO IA FOKI KO E PEPA HE SOCAIETI

ALOFI

No.30.

ME, 1919

KO E TAŪ TALA KEHEKEHE

KUA lahi e tatalu ne tupu ke he motu ke he mahina Aperila; tokologa foki e tau tagata ne gagao ai. Ka e nakai ko e tatalu ke mate ai; ai tuga ne tatalu kua tupu ke he falu a motu. Kaeke kua mahani iloilo e tagata, mo e omaoma ke he kupu he ekekafo, to nakai haofia a ia. Ka e lata ni he nofo fale e tagata gagao, mo e takoto fakatekiteki; aua neke manatu a ia kua lauka, ti hifo a ia ke kounkou tahi, mo e eke hana tau fekau; neke liu mai e tatalu, ti mua he keleu hana liuaga mai. To kai fakatekiteki e tagata gagao, mo e inu ke he vai lakau, ti aua neke takoto a ia ke he mena ne havili lahi e matagi. To tua a ia ke he Atua mo e fakauka, ati mauulu vave a ia mo e nakai mate.

Ne gagao e akoako Alofi, mo e hana tokoua foki, ka kua lauka tuai a laua. Ka e nakaila mauulu mitaki; kua gagao agaia ni. Kua gagao lahi e akoako Mutalau, ka kua lauka foki a ia. To liogi a tautolu auloa kia fakaalofa mai e Atua kia tautolu, mo e uta kehe e tatalu nai. Ka e lata ni ke nakai mahani goagoa e tagata. To nakai leveki ai he Atua e tagata mahani goagoa. Ati lata foki ke manamanatu a tautolu ke he kupu he Atua, pehe, "Kua gagao kua taha ia mutolu? Kia ui atu a ia ke he tau patu he Ekalesia, kia liogi a lautolu mo ia, mo e fakatakai a ia ke he magalolo ke he higoa he Iki. To fakamoui e tagata gagao ke he liogi kua eke mo e tua, to fakatu foki he Iki a ia; kaeke foki kua hala a ia, to fakamagalo ai. Kia fefakakiteaki ha mutolu a tau holifono, mo e liogi ko e

taha ma taha, kia fakamalolo ai a mutolu. Kua aoga lahi e liogi fakamakamaka he tagata tututonu." —Iakopo v. 14-16.

Ka ko e taha mena ne kitia ai he vaha nai, kua ma lahi e Ekalesia katoa he motu ke he mena ia. Ko e taha tagata, ne kotofa ai ke eke mo tiakono he Ekalesia, ka ko ainei kua fakahala tuai a ia he Fakatufono, ti gahua foki a ia ke he puhala. Kua hala tuai a ia, ti kua tonu hana fakahala; ka e fefe kia e manatu he Atua, ka fioia e ia e tau patu he Ekalesia kua hala pihia? Kaeke kua mahani pilo e tau takitaki, po kua maeke fefe e lanu tagata ke omaoma ke he Atua? Kua nakai ofo a tautolu ka akonaki e ia e motu.

Ko e aho 31 ia Mati ne hau e vaka afi ko Dawn ki Niue; hau hala Tutuila. Ko e fekau he Fakatufono Niu Silani ne hau e toga ia, ke fakaati po ko heigoa e mena ne haofia ai e vaka ia ko Awanui. Ko e uagaaho afiasi ne moua ai a lautolu ke he motu, ti nakai nofo leva e vaka; kua hoko ke he pogipogi ti fano e vaka. Kua o e tau kau vaka ia mo e fiafia ke liu felelele mo e magafaoa. Ko e hogofulu ma taha e tau fahi tapu ne nonofo ai a lautolu i Niue nai. Fakaalofa atu kia lautolu. Kia monuina ha lalu fenoga.

Ne hau fakatepetepe e vaka ia ko Dawn, ti nakai ta mai ai e tau tohi ke fakailoa mai ai kia tautolu e tau tala ke he lololagi. Ka kua logona e tautolu e tala ke he tatalu keleu ne hoko atu ki Upolu. Kua pehe, ko e 8,000 e tau tagata ne mamate i Upolu he tatalu ia. Tokologa foki e tau matakainaga Niue ne mamate. Kua logona uoa a tautolu kua mate a

Togiafola, mo Liutao mo e tehina, mo Peke, mo Tugipaula, mo Hegalagitama, mo Heleika, mo Haitaga, mo Tuafu, mo Afutau, mo Titapu, ti kua fai tagata foki ne tokologa, ka e nakai kitia e tau higoa ha lautolu. Ti kua nakai iloa tonuhia e tautolu he nakai fai tofi ke fakamoli ake. Kua mamate foki e falu a Niue i Toga, ko Tio taha, mo Pole, mo Iline—ko e tokohiva e katoa heutehepiahia, ka kua nakai kitia e tau higoa. Kua tagi e motu ha ko e tokologa ne momohe. Kia okioki a lautolu mo e monuina.

Ti kua tupu lahi e tatalu kelea ia ke he tau motu oti he lalolagi nai; liga nakai toe ha motu kua nakai haofia he gagao. Ka ko e vaha nai kua mole atu e matematekelea ia, ti kua mauu tuai.

Kua logona foki a tautolu kua to e afa ke he falu a motu, i Fiti, mo Toga, mo Honolulu, ka e au atu e kelea ke he atu motu Kilipati. Kua moumou tuai e tau niu; ti kua hoge lahi e tau tagata he motu ia. Fakaalofa lahi atu kia lautolu.

Kua to foki e afa ke he atu motu Niu Heperitisi. Ko e tau vaka loga ne pe, kua moumou foki e tau kaina. Kua pehe mai foki e tala kua mate a Misi Gallagher, ko ia taha papaalagi ne nofo i Niue he vaha ia; kua mamate a laua mo e tama.

Kua logona tuai e tala pehe, to hau e toga lahi ki Niue ke uta e niu a Misi Lopi. Ko e higoa he vaka ia ko *Thresher*. Ko e 400 e tau tane e mamafa he koloa ne lata mo e vaka ia. Kua tatali a tautolu ke hoko vave mai; liga nakaila lomi e tala nai to kitia ai.

Kua fakamalolo lahi e faoa Hakupu mo e faoa Alofi ke tanu e puhala ha lautolu. Kua oti tuai e gahua mamafa; ko e mena ne toe to nakai uka ia. Kua okioki fakatote e faoa ha ko e tatalu.

Kua pulega fakalataha e tau iki he tau kantu lalahi he lalolagi nai ke kumi lagatau kia nakai liu foki tupu e tau ke he lalolagi nai. Ko e taute ne fai e lautolu taha maveheaga kia kau fakalataha e tau kantu oti ke totoko atu kia taha kua kumi ke fakatupu e tau. Ai iloa e tautolu po kua maeke nakai e lagatau ia, ka e liogi a tautolu ke he Atua kia monuina ai ha lautolu a pulega, kia fakatumau ai foki e mafola ke he lalolagi nai.

Ai la oti e pulega he fono ke fifili ai e fakahala ne lata kia Tiamani. Kua uta kehe tuai hana tufaaga kantu i Aferika, mo e Moana Pacifika. Kua lata foki ke totogi e ia e tau tupe ne moumou

ai e Peritania, mo Farane, mo Italia, mo Amerika. To mamafa lahi e tau.

Kua nofo agaia e patuiki a Tiamani i Holani, nakaila kotofa ai e mena ke eke kia ia.

Kua lahi e taufetoko mo e felakutaki ke he motu ia ko Tiamani. Kua tau taha faoa kia taha, tokologa foki ne kelipopo ai. Ti pihia foki i Rusia, kua felakutaki a lautolu. Kua lahi e hoge mo e matematekelea ke he motu ia.

Kua tau a Tiamani mo Pola. To lagomatai a Peritania kia Pola, mo e taofi ia Tiamani kia nakai tupu hana tau lagatau.

Kua totogi tuai e Tiamani e £27,750,000 e tau tupe ne fofa a ia ia Belgium. Ko e katoa he tau tupe ne kaiha ai e Tiamani mo e totogi ai ko e £240,000,000 haia. Ko e tau koloa kehekehe ne moumou fakahanoa ai he tau Tiamani, kua lata e koloa ia mo e £400,000 ia.

Kua fifili tuai ke pule a Niu Silani ki luga ia Upolu mo Savi. To pule Ausitalia ki luga he fahi he motu Papua ne fofa he tau ia Tiamani. Kua manako lahi a Iapani ke moua e atu Marshall, mo e atu Caroline, ka e nakai talia a Amerika.

Kua vale lahi a Iapani ia Saina. Ai kitia po ke tupu nakai e tau ia laua.

Hanai e tala ke he tau tagata tau ha tautolu ne kelipopo ai ke he tau.

	Kelipopo	Kafokia
Kantu Peritania	658,704	3,049,991
Farane	1,061,300	—
Italia	460,000	1,500,000
Rusia	1,700,000	9,185,000
Serevia	350,000	—
Amerika	36,154	217,942

Nakai totou ai e katoatoa he lautolu i Farane mo Serevia ne kafokia ai. Ti nakai iloa tonuhia e tala kia lautolu ne kelipopo ai he tau kau a Tiamani, ka kua pehe mai ko e 1,600,000 ne kelipopo ai, ti 4,785,000 ne kafokia ai. Ko e katoatoa he tau tagata ne kelipopo ai ka lafi fakalataha ko e valu e miliona tagata haia. Ko e katoa he tau kau tau a Ausitalia ko e 330,000 haia, ti kua mamate e 55,000 ia lautolu. Ko e katoa he tau kau tau a Niu Silani ko e 100,000 haia, ti kua mamate e 15,000 ia lautolu.

Kua mate tuai e tama fakamui he Patuiki ha tautolu, ko JOHN CHARLES hana higoa. Ne mate

fakalutukia a ia he aho 19 ia Ianuari. Nakai fai gagao a ia, kua mate noa ni. Ne fano a ia ke evaeva, ti tupu e gagao, ti uta e lautolu a ia ki loto he taha fale ke he magahehala. Kua takoto a ia, ti mohe, ti nakai ala foki a ia, ka e mate ni. Ko e 13 $\frac{1}{2}$ hana tau tau. Fakaalofa lahi atu ke he hana tau matua. Kua momoko lahi a tautolu he logona e talā ia. Kua toe agaia tokofa e tama tane mo e tamaafine tokotaha ni.

* * *

Kua ta tuai he tau Farane taha vaka lele lahi. To lele e vaka ia ko e 100 e maila ke he matahora taha, to heke foki e 100 e tagata ke he vaka ia. To fenoga e vaka ia mai Lonitoni i Peritania ke hoko atu ki Paris i Farane.

Ko e aho 29 ia Aperila ne to e mafuike lahi. Ko e po ia, ko e matahora 8.53, ne to ai e mafuike. Ti luelue lahi e motu katoa. Ka mole e mafuike kua hake e peau; tolu e peau lalahi ne hake ki uta. Loga e vaka ne tafia kehe ai he peau; ko e 22 i Alofi, ko e uafulu mo e tuma i Avatele, ko e ono i Makefu, ko e 4 i Tuapa. Kua tafia kehe ai e tau pia he faoa nu pia i Makefu, uta ni mo e tau akau ne fatu aki. Ka e nakai haofia e tau maga he fahi uta he motu, ti nakai fai mena kelea i Hikutavake mo Mutalau.

Kua amaamanaki a tautolu ke hoko mai e vaka lotu ki Niue ke he mahina Iulai, ko e tau aho ke fakahiku ai e mahina heutepihia. Ka nakai pihia, to hoko mai e vaka ia ke he tau aho fakamua he mahina Aokuso. Ko e mena ia nakai fakatepetepe e tau tagata ke keli ufi ke lata mo e vaka lotu. To toka ai ato hoko ke he mahina Iuni, to ta mai e tau ufi. To fakamalolo e tau maga kia lahi e poa u fi. Ka hoko foki ke he vaka ke tuku poa, ati fakamalolo e motu ke lahi mahaki e poa ma e Socaleti matua.

Ko e vaha fakamua, ka mau hoana ha tagata, ti mahani a ia ke ta mai ke he faifeau taha tufaaga he galue. Ka ko e vaha nai, kua totogi tupe e faoa ke he Fakatufono kia mau hoana ai, ti fa nimo e lautolu e faifeau. Kua manako lahi e faifeau ke eke liogi ka mau hoana e tau tagata, pete ni he nakai moua e ia ha mena; ka kua nakai lilifu ke fakanimonimo ai he tau tagata hana tufaaga galue.

Kua manatu e faifeau ke tiaki e gahua lomi-tohi. Nakai fasia e tau tagata ke he TALAHAU NIUE. Ane fasia a lautolu, po kua tuku tupe a lautolu ke lagomatai ke he gahua. Ko e 2 $\frac{1}{2}$ e fafatiaga pepa ne lata mo e gahua ke he taha mahina mo e taha mahina, kua fakatau uka foki e pepa ia. Kua lata foki ke totogi e tagata kua lagomatai ke he gahua.

Taki £5 ne lata ai ke totogiaki e gahua ke he taha mahina mo e taha mahina, ka ko e tupe ne moua ai he mahina nai ko e 19/- ia; ko e tupe foki ne moua he mahina Mati ko e 10/6 ia. Kua loto fakamokoi e tau papaalagi, ka e lamakai e tau Niue.

Ko e tau tupe hanai ne moua ai he mahina kua mole atu. Mr. A. O. Head, 6/-; Moko 8/-; Veimoa, 3/-; Limataukata, 1/-; Noliti, 1/-; ko e katoatoa, 19/-. Oue tulou.



KO E FAKAUKUAGA A MAKATOGIA

NE tolo e motu gotea ki Hikutavake he aho 11 ia Aperila ke he fakaukuaga a Makatogia, tokologa foki e tau papaalagi ne o ki ai, ko e Komisina mo e hana tokoua, ko Misi Evisini mo e hana tokoua mo e tamaafine, ko Misi Egilisi mo e tokoua, ko e Ekekafo, ko Misi Lopi mo e tokoua, ko Misi Koligi, ti lahi e fasia he aho ia.

Ne kamata ai e gahua ke he matahora hiva, kua fakapotopoto ai e tau tagata ki loto he faituga. Ne lologo fakamua e faoa Mutalau, ti liogi a Nogotau. Kua lologo e faoa Tamahaleleka, ti totou e Iafeta e kupu, ko e 1 Timoteo iii. Kua lologo e faoa Makefu, ti fakamatala a Tanielu, ko e hana a kupu hanai, "Kia ha ha ia mutolu e masima, kia mafola foki a a mutolu ia mutolu."—Mareko ix. 50. Ati lologo e faoa Hikutavake, ti fakamatala a Tauleva, ko e hana a kupu hanai, "Ka e tumau ni e mao he hana kaufana, ko e hana tau lima foki kua fakamalolo ia he lima he Atua malolo a Iakopo."—Kenese xlix. 24. Kua lologo e faoa Aoga, ti fakamatala a Ikimatatoa, ko e hana a kupu pehe, "Ko ia kua fakalataha he Atua aua neke vevehe he taha tagata."—Mareko x 9. Ti lologo e faoa Uhomotu, ati fakamatala mai a Farani, ko e hana kupu pehe, "Timoteo na e, kia taofi e koe ke he mena ne tuku atu kia koe, kia kalo kehe mo e tau kupu kua kelea mo e nakai aoga, mo e tau taufetoko ke he mena kua fakahigoa pikopiko ai ko e ilcilo."—1 Timoteo vi. 20. Ti lologo foki e faoa Mutalau.

Ne aoga lahi e tau lauga oti ia, kua fai kakano; kua lata mitaki foki mo lautolu oti kua eke e gahua he Atua. Kua mitaki lahi foki e tau lologo, kua mua e fulufuluola e lologo a Uhomotu mo e lologo he faoa Aoga.

Kua mole ia, ati fakamatala mai he faifeau hana lauga fakauku, ko e kupu hanai, "Kia lalilali atu a koe kia eke a koe mo tagata kua fasia ki ai e Atua,

ko e ekegahua nakai fai mena ke ma ai, kua fakatokatoka fakahako e kupu moli."—2 Timoteo ii. 15. Kua fai kupu atu a ia ke he akoako fou, mo e fakamafana atu kia ia kia mahani molu a ia, kia fakauka, kia mataala, kia mahani fakalatalata, kia nakai velevele koloa, po ke loto lahi ke he tau tupe: kia pule mitaki a ia ke he hana magafaoa, ha ha ia ia e tau fanau kua omaoma mo e nonofo fakatekitekti ni. Ati huhu atu a ia pehe, "Ko hai foki kua lata mo e tau mena nai?" ti tali foki a ia pehe, "Ko e Atua kua maeke ai a tautolu." Ati fakamanatu a ia he kupu he Atua kia Iosua, pehe, "Tuga ne fakalataha au mo Mose, to fakalataha pihia au mo koe; nakai tiaki e au a koe, to nakai toka e au a koe."—Iosua i. 5. Ati ui atu e faifeau kia Makatogia po kua manatu nakai a ia ke mahani pihia. Ti tali age a Makatogia, "E; to eke pihia e au, kia lagomatai mai he Atua kia au." Ati liogi e faifeau mo e tuku atu hana lima ki luga he ulu a Makatogia, mo e fakauku ai. Kua oti e liogi, ati talahau atu e faifeau pehe, kua fakanku tuai a Makatogia ke eke e gahua he Atua, kua kotofa foki a ia ke he feua he Akoako i Hikutavake. Kua lologo aulao e tau tagata ke he lologo he motu, ti fakamonuina ai, ti tolo e tau tagata oti ki fafo.

Kua mole e mena ia ati taute e kaiaga mena. Ne kai e Komisina mo e faifeau mo Misi Evisini ke he fale akoako, ka e kai e falu ke he fale a Hipa. Kua fakamatala kupu e tau patu. Kua o mai e tau faoa ke ta me ke he akoako fou. Ti tufatufa ai e galue; lahi mahaki e galue ia, ko e tau fi ika, mo e tau puaka, mo e tau punu, mo e tau apa falaoa, mo e tau mena kehekehe ne loga. Lahi mahaki e tau tufaaga kai, ti fiafia lahi e tau tagata.

Kia liogi a tautolu oti ke he Atua kia monuina ai e akoako fou, e kia nonofo fakalataha a lautolu mo e faoa Hikutavake mo e mafola mo e feofanaki, kia tupu lahi foki e gahua he Atua ke he maga ia.

KO E

TAMA HE TAGATA TAU

GENERAL HAVELOCK ko e taha takitaki kau a ia he kau tau a Peritania ke he vaha i tuai. Liga ko e limagofulu e tau tau kua mole atu tali he vaha ne mate a ia. Ko e toa lahi a ia ne takitaki e tau kau tau ke he vaha ia ne tau a lautolu mo Iuitia. Ko e tagata totonu lahi a ia. Ne mahani a ia ke uhu matike ke he matafatafaata he aho, mo e totou hana Tohi Tapu ka e nakaila kamata ai e gahua he aho. Kua okioki e tau, ati liu atu a ia ki Peritania, mo e nofo ke he maga lahi ko Lonitoni,

ko ia, mo e hoana, mo e tama. Ko e higoa he tama ko Henry ia.

Kua hoko ke he taha aho kua o a laua mo e tama ke evaeva ke he maga, mo e kitekite atu ke he tau fale koloa. Ko e tupoula haia. Kua fai fano a laua ke he taha mena mo e taha mena mo e kitekite fano. Kua hoko atu a laua ke he taha mena ko London Bridge e higoa, ti manatu e matua ke he taha fekau kua lata ke eke e ia. Ati tala age a ia kia Henry kia nofo mau a ia ke he mena taha ia; to fano e matua ke eke hana fekau, to liu mai a ia ke fakaati ke he tama. Ha ha i ai e tau mena fulufuluola ne loga ke kitekite atu ki ai ke he kave ia, ti nakai momoko a Henry. Kua fano kehe e matua mo e eke hana fekau, ti nimo e ia e tama. Kua fonofono e ia mo e taha kapitiga lahi, ko e tau aho loga tali he vaha ne fekiteaki a laua, ti loga e tau mena ke talatala ai e laua. Ti o a laua mo e kapitiga ia ke he loto kaina, ka kua toka agaia e tama ke he maga.

Kua po tuai, ti nonofo ki lalo a lautolu ke kai mena ai. Ti pehe age e matua fifine, "Ko fe e tama?" ha ko e mena iloa e ia kua o fakalataha hana tane mo e tama ke evaeva.

Kua tu ki luga hana tane, mo e pehe atu, "Oi te! kua nofo agaia a Henry ki London Bridge, mo e tatali ato liu atu au ki ai. Ne tala age au kia ia ke nofo mau a ia ke he mena ia, ka e nimo e au a ia." Ti taute agataha e ia hana peleo, mo e fano fakaave ke kumi ke he tama. Kua moua e ia a ia kua nofo agaia ke he mena taha ia; ti liliu atu a laua ke he loto kaina. Ati pehe age a General Havelock ke he hana kagitiga, "Manamanatu a a koe ke he mahani omaoma ne fakaako ai ke he fanau he tagata tau!"

Nakai maeke ke o a tautolu oti ke he tau, ti nakai ko e fanau a tautolu oti he tagata tau; ka kua maeke ia tautolu oti e mahani omaoma. Ko e moli, ko e tau tagata tau foki a tautolu, ko e kau tau he Atua, ko ia foki "ko e Toa ke Tau," ko Iesu foki ko e ha tautolu a takitaki mo e Iki, "ko e Iki he fakamouiaha ha tautolu," ko e mena lata ni ke omaoma a tautolu kia ia.

MAKEFU

KO E aho 24 ia Aperila kua fanau a Manogi-mai, he magapo ne ko ai e tau moa; ko e tama fifine. Na mafola; malolo e matua, ti pihia ni e muke. Kua fiafia ni e loto, ha kua moua e koloa. Ko e Atua ni ke fakamonuina mai.

KO E LAUGA

"Ti kua ta hake he Agaga a Iesu ke he tutakale, kia kamatamata ai he tiapolo."—MATAIO IV. 1.

NE kamakamata ai e Satani ha tautolu a tau tupuna fakamua, ti kantu ni a ia ki luga ia laua. Kua manatu e Satani kua mahala fakaoti e tau tagata. hako e mena kua tohi tuai pehe, "Ko e aho ka kai ai e koe to mate ai ni a koe."—Kenese ii. 17. Ko ia foki ne vagahau pibia ko e Atua fakamoli ia, kua nakai iloa ke pikopiko. Kua iloa mali e Satani e mena ia, pete ni he pehe atu a ia kia Eva, "Nakai ni mamate a mua." Ka kua pehe atu a Iehova ko e Atua kia Satani, "To fakatupu e au e faitaua kia mua mo e fifine, ko e hau a fanau foki mo e hana fanau, to tatuki e ia hau a ulu, ka e tatuki ni e koe hana muihni."—Kenese iii. 15. Nakai maama mitaki e kupu ia kia Satani, ka kua kitia e ia to tupu mai taha malolo ke tatuki hana ulu, kia mahala ai a ia a taha aho mo e fakaoti ai hana kautu.

Kua pule a Satani ki luga he lalolagi nai mai he vaha a Atamu fakamua atu hoko atu ke he vaha a Atamu fakamui, ko e hana pule foki ko e pule he hala mo e mate. Kua nakai fai tagata kua nakai hala; ko lautolu foki ne hala kua mamate a lautolu oti. Ka kua mahalohalo a Satani, ha ko e mena tokologa e tagata ne mamate, ti fakahao ai a lautolu he hana pule. Ne fai kupu foki he tau perofeta kua talahau mai to haele mai taha ke eke mo laveaki mo fakamoni he lalolagi.

Ti kua hoko ke he vaha ne fanau ai e Tama i Betelehema, "kua tupu ni e tama, kua malolo foki hana lotu, kua puke ke he iloilo, ha ha ia ia foki e fakaaolofa noa he Atua." Ko e tolugofulu e tau tau ne nofo a ia i Nasareta mo e nakai fai hala, ti nakai eke foki e ia ha mena kelea, po ke taha mena hepe ke he tau tau oti ia, ti tupu lahi e matakutaku a Satani. Ti kua hoko ke he vaha kua toka e Iesu a Nasareta, mo e fano a ia ke papatiso ai i Ioritana; ko e leo foki mai he lagi kua talahau ko ia ko e Tama he Atua. Kua vivivivi a Satani, kua matakutaku lahi, neke fakaoti ai hana pule he tagata nai. Ko e mena lata ni kia ia ke kumi lagatau kia mahala ai a Iesu.

"Ti kua ta hake he Agaga a Iesu ke he tutakale, kia kamatamata ai he tiapolo." Kua fakauku tuai a ia ke eke hana gahua, ati lata kia ia taha vaha ke fakafetui mau a laua mo e Atua ke he liogi. Kua fakakanopogi a ia ke he tau aho ne fagofulu, ka e nakai hoge a ia, ha ko e lahi he hana fakafetuiaga mo e Matua. Kua mole e vaha ia, ati hoge a ia. Kua kitia e Satani kua lololole e tino a Iesu, he lahi e hoge, kua nofo tokotaha foki a ia ke he tutakale,

ati hau a ia kia Iesu, mo e pehe age kia ia, "Kaeke ko e Tama he Atua a koe, ati tala age a ke he tau maka e ke faliu mo tau areto." Kua manamanatu a Satani ke he tau kupu ia ne talahau ai mai he lagi, pehe, "Ko e haku a Tama fakahale hana, kua fiafia na au kia ia." Kua manako foki e Satani ke fakatupu ai e mahalohalo ki lotu ia Iesu, kia nakai talia e ia e kupu ia. Tuga ne kamatamata e ia a Eva, kia nakai talia e ia e tau kupu ne talahau ai he Atua, ka e pehe atu kia ia, "Ko e moli kia kua pehe mai e Atua, aua neke kai e mua ke he tau akan oti he kaina?" (Kenese iii. i.) kua pihia foki hana lagatau ke kamatamata a Iesu.

Ka kua totoko atu agataha a Iesu ke he kamatamataaga ia. Kua nakai talahau e ia ko ia moli ko e Tama he Atua. Kua nakai talahau e ia kua mau hana tua ke he Atua. Ka kua talahau e ia e kupu ia ne tohi ai ke he Tohi Tapu, pehe, "Nakai ko e tau mena kai hokoia ke moui ai e tagata, ka ko e tau mena oti ne fakato mai he fofoga he Atua ke moui ai e tagata."—Deutero. viii. 3. Ne hoge e faoa Isaraela ke he tutakale ke fagofulu e tau tau, ti kua fagai a lautolu he Atua ke he manai. Ti kua hoge foki a Iesu ke he tutakale ke he fagofulu e tau aho, to fagai foki he Atua a ia. Ko e mena nakai lata ia ke faliu ai e tau maka mo areto. Kua maeke ke he Atua ke fagai a ia, ka finagalo a ia ki ai; to tatali atu a ia kia ia. Ko e aho ia ne fakasatauro ai a Iesu, kua pehe atu a lautolu kia ia, "Kaeke ko e Tama he Atua a koe, ati hifo mai a he satauro." Mataio xxvii. 40. Kua ogo e lautolu ke he kupu ia e kamatamataaga a Satani ha lautolu a matua. Ka kua nakai omaoma atu a Iesu kia Satani po ke tau fanau hana. Ne kotofa ai a ia ke eke mo laveaki ha tautolu; to fakauka a ia ke he hoge he tutakale, to fakauka foki a ia ke he mamahi he satauro, kia eke mitaki ai hana gahua.

Kua mahala ai a Satani ke he hana kamatamataga fakamua, ti kumi e ia taha lagatau. Nakai maeke ia ia ke fakatote ai e tua a Iesu ke he hana Matua; kua fakalahi ai ni; to kumi a ia ke fakatupu ai e lotu fakatokoluga, kia hala a Iesu ke he mena ia. "Ati uta ai a ia he tiapolo ke he maga tapu, kua fakatu ai e ia a ia ke he tapitapi ki luga he faituga, kua pehe age a ia kia ia, Kaeke ko e Tama he Atua a koe, ati hopo hifo a a koe he mena nai." Tuga ne pehe age a Satani, "Kua tonu e mena ne eke e koe, he tua a koe ke he Atua kia fagai e ia a koe ke he tutakale. Hanai, kia eke foki e koe taha mena ke fakamoli aki ko koe ko e Tama he Atua. Kia hopo hifo a koe he mena nai. To kitekite atu e tau tagata i lalo kua nakai malipilipi hau a tino ke he tau maka, to iloa e lautolu ko koe ko e Tama moli he Atua. Kia manamanatu foki a koe ke he kupu he Tohi, pehe, "To fekau e ia hana tau agelu

kia koe, ke lele o kua koe ke he hau a tau puhala oti kana. Ke toto hake a koe he tau lima ha lautolu neke hakina e hui hau ke he maka.”—Salamo xci. 11, 12.

Kua mafiti a Iesu ke tali age kua Satani, pehe, “Kua tohi foki, Ua kamatamata a koe ke he Iki hau a Atua.” (Deutero. vi. 16). Nakai fai kupu a Iesu ke taufetoko mo Satani ka kua manatu a ia pehe, ko e mena mitaki ia ke tua ke he Atua, ka ko e mena kelea ia ke kamatamata a ia. To laveaki e Atua hana tau tagata oti ka o a lautolu ke he puhala ia ne kotofa e ia ma lautolu; ka e nakai leveki e ia e tagata kua hagao atu ke he puhala kehe, nakai kotofa ai e ia. Kua liu foki mahala ai a Satani.

Ka kua fakamalolo fakalahi a Satani, mo e kumi taha lagata ke kamatamata ai a Iesu. “Ti liu foki uta ai a ia he tiapolo ke he taha mouga ne tokoluga ue atu, kua fakakite atu foki kua ia e tau kautu oti he lalolagi, mo e lilifu ha lautolu; ti tala age ai a ia kua ia, To ta atu e au e tau mena oti nai kua koe, kaeke ke fakaveli mo e hufeilo mai a koe kua au.” Kua iloa e Iesu ne kotofa ai a ia ke pule ke he tau motu oti he lalolagi nai, “to pule foki a ia ke kamata ke he taha tahi ato hoko atu ke he taha tahi, to hufeilo kua ia e tau patuiki oti; to fekafekau kua ia e tau motu oti.”—Salamo lxxii. 8, 11. Ka kua iloa foki a ia kua kotofa ai mana e puhala mamahi kua mua he mamafa, mo e matulei foki kua mua he kelea, kua moua e ia ke he hana kautu. Ka kua kamatamata ai a ia e Satani, pehe, Aoga mo ha ke mamahi ai pihia a koe, mo e matulei ai? To age noa e au kua koe e tau kautu oti ia, mo e lilifu ha lautolu. Taha mena tote ke eke a koe, kua hufeilo mai kua au.

Ka kua mafiti a Iesu ke totoko atu ke he kamatamataaga ia. To nakai manamanatu a ia ki ai ke he taha magaaho kiliku. Kua ita foki a ia, ti nakai maeke ia ia e fakauka kua nonofo fakalataha agaia a laua mo Satani. Ne pehe atu a ia, “Ati fano kehe a a koe, ma Satani, ha ko e mena kua tohi, kua hufeilo atu a koe ke he Iki hau a Atua, ko ia ni hokoia ke fekafekau atu a koe ki ai.” (Deutero. vi. 13). Haia. Kaeke kua manako e Satani ke kitekite atu ke he malolo a Iesu, kua maeke kua ia ainei, ha ko e mena lata ni ke omaoma agataha a ia ke he poaki ia a Iesu; kua nakai fai malolo a ia ke totoko atu. Kua hola kehe a ia, ati toka ai a Iesu tokotaha ke he tutakale. Ka kua mafiti e tau agelu he Atua he o mai kua ia ke fekafekau atu kua ia.

Manamanatu a a tautolu. Ko Satani, ko ia ne kamatamata kua Iesu ke he tutakale, kua faifano agaia a ia “tuga ne leona tagi, kua kumi kua falu ke faiola ai e ia.”—1. Peteru v. 8. Kua mahala ai a ia ia Iesu, ka kua malolo lahi a ia ke kamatamata

mai kua tautolu. Ne kamatamata ai a Iesu kua moua e ia e tau mena kai ke he mahani kua nakai lata ai. Kua fa kamatamata ai pihia a tautolu kua moua e tautolu e tau mena kai, mo e tau tupe, mo tau koloa kehekehe, ke he taha lagatau kua nakai lata. Kia fakamalolo a a tautolu ke totoko atu ke he kelea ia, mo e manamanatu a tautolu pehe, “Nakai ko e tau mena kai hokoia ke moui ai ha tagata, ka ko e tau kupu oti ne to mai he fofoga he Atua.”

Pihia foki ko e kamatamataaga ne uaaki. Kaeke kua manako a tautolu ke leveki ai he Atua, ati lata ni ke o a tautolu ke he hana tau puhala, mo e nakai hagao atu ke he taha mena kehe. Ko e tagata ia kua fa fakalataha mo e tau mahani kelea, toe tote to mahani kelea foki a ia. Ka e manamanatu a tautolu ke he kupu kua pehe mai, “Ua kamatamata a koe ke he Iki hau a Atua.”

Kua fa kamatamata ai foki a tautolu he manako lahi ke he tupe, mo e lilifu, mo e fia pule, kua tiaki e tautolu e Atua, mo e eke e tau mena ia kua nakai lata ke eke ai. Ka e lata a tautolu ke omaoma ke he kupu a Iesu ne pehe mai, “Kia kumikumi fakamua a mutolu ke he kautu he Atua, mo e hana tututonu, ati lafi atu ai e tau mena oti ia kua mutolu.”—Mataio vi. 33.

Taha maka ni e kanavaakau a Iesu ke totoko atu kua Satani—“ko e pelu he Agaga, ko e Kupu he Atua haia.” Ko e pelu ia ni ne lata mitaki mo tautolu. Kia mahani a tautolu mo e Tohi Tapu he Atua, ati maeke ia tautolu e kautu, to vagahau foki a tautolu, fakalataha mo Tavita, pehe, “Ko e tau kupu he fofoga hau kua taofi ai au neke fina atu au ke he tau puhala he tau tagata favale.”—Salamo xvii. 4.

HECTOR MO E TAMA TOTE

KO E tala hanai kua tohi ai ki loto he taha tohi tuai. Ne tohi ai e tohi ia ke he vaha fakamua, nakaila tohi ai e lahi he Tohi Tapu. Ko e tagata ne tohi e tohi ia ko Homer hana higoa. Ai iloa lahi a tautolu e tala ke he tagata ia. Ko e tagata matapouli a ia, ti kua tufuga lahi a ia ke fafati lologo.

Kua tala mai a ia e tala he taha he tau toa he vaha tuai, ko Hector e higoa he toa ia. Ko e fano ne fai a ia ke he tau, ha ko e mena mahani lahi e tau tagata oti ke tau ke he vaha ia, ti o mai hana hoana mo e tama tote ke mavehe mo ia. Kua tapulu e tagata ia ke he hana tau tapulu tau, kua mamafa, ti kikila lahi ke he la, ha ko e apa kula haia. Kua kehe lahi e tagata ia ke he hana potiki

tau, mo e hana tifi kahokaho foki, mo e hana akau punuti. Kua fakaolo atu e ia hana tau lima ke he tama, ke hapai a ia mo e figita a ia, ka kua matakutaku lahi e tama, mo e tagi, ti poi atu ke he hana matua fifine. Ai mahani e tama mo e tagata kehe ia. Kua kitia e matua e mena ia, ati tuku kehe e ia hana potiki tau, ti vete e ia hana ufi kahokaho, mo e tiaki hana akau punuti. Kua kitia e tama ko e hana matua moli a ia, ati poi atu a ia kia ia, mo e hopo ki luga ke he hana fatafata, mo e figita a ia.

Kua uka kia tautolu ke manamanatu ke he Atua mo e tonu. Kua pehe a tautotu kua pule okooko e Atua, ko e Atua Mana Katoatoa a ia, ko e Fakafili lahi mo e Patuiki lilifu; kua matakutaku foki a tautolu he manamanatu ke he hana tutotonu. Kua pehe a tautolu ko e pakulagi mo e uhila ko e hana leo haia, ti vivivi a tautolu mo e ofo he fanogonogo atu kia ia. Ko e mena ia kua fakafano mai he Atua a Iesu ke he lalolagi nai. Kua tino mai a Iesu po ke tama tote, ti tupu a ia ko e tagata, ti moui a ia hana mouiaga lilifu ke he vaha loto he tau tagata, mo e pehe mai, "Ko ia kua kitia au kua kitia foki e ia e Matua." Ko Iesu haia ne nikiti e tau tama ikiiki he hana tau lima mo e fakamonuina ai; ko Iesu foki kua lagomatai mai kia tautolu kia iloa e tautolu e Atua mo e fakaalofa atu kia ia. Ati maeke ia tautolu ke pehe atu, "Ko e Atua ko e fakaalofa a ia."

KO E FUFU MOKI

HANAI e fakakiteaga he tau moki ia ne huhu atu ai kia mutolu ke he mahina kua mole atu.

MOKI IV. Ke fakakite mai ai e higoa he taha tagata "kua totonu ue atu a ia he tau tagata oti ha he fuga kelekele."

1. **M** - iriama. *Esoto xv. 20.*
2. **O** - petaia. *1 Patuiki xviii. 3, 4.*
3. **S** - aulo. *Gahua vii. 56.*
4. **E** - lia. *1 Patuiki xvii. 1-6.*

Ko e higoa he tagata ia ko **MOSE** haia. *Numera xvii. 3.*

MOKI V. Ke fakakite mai ai taha kupu mai loto he Tohi Tapu.

1. "Ha **ko e mena** nakai maeke ia mutolu ha mena ke totoko atu ke he kupu moli." *2 Korinito xiii. 8.*

2. "Ne **ponotia** foki e tau puna vai he moana, mo e tau pa he lagi." *Kenese viii. 2.*

3. "Ko lautolu na, ne kautu a lautolu ke he tau motu ha ko e tua, ne eke ai e mahani tutotonu, ne moua ai e tau kupu kua talahau mai, ne pa ai e tau gutu he tau leona." *Hepera xi. 33.*

4. "Kua loloku e lautolu **ha lautolu** a tau alelo tuga ne tau kaufana ha lautolu, ke vagahau pikopiko ai." *Jeremia ix. 3.*

5. "Nakai to ha kupu taha he tau kupu mitaki oti **ne** vagahau mai ai e Iehova ke he magafaoa a Isaraela; kua hoko oti ni." *Iosua xxi. 45.*

6. "Nakai noa mo e fakahala e tagata fakamoli mena kua pikopiko; mo ia kua **vagahau** mo e **pikopiko** nakai ni hao a ia." *Fakatai xix. 5.*

Hanai e kupu ia ne fufu ai, pehe, "**Ko e mena ponotia e tau gutu ha lautolu ne vagahau pikopiko.**" *Salamo lxiii. 11.*

Hanai foki falu a moki fou ke kumikumi ai e mutolu. To lomi ai e fakakiteaga a taba aho.

MOKI VI. Ko e tau matatohi fakamua, ka tutaki ai, to fakakite mai ai taha higoa a Iesu, ko e hana kakano ka fakamatala, 'Ha ha ia tautolu e Atua.'

1. Ko e tane a Iutita.
2. Ko e matua tane a Samisoni.
3. Kō e hoana a Napalu.
4. Taha tutaki a Iesu ne nofo i Kana i Kalilaia.
5. Taha tagata ne fakaolo atu hana lima ke he puha he Atua, mo e toto ai, ti mate ai a ia ke he mena ia.
6. Taha tagata Tamaseko, ko e fekafekau pule ke he kaina a Aperamo.
7. Ko e tama fifine fakamua a Lapana.
8. Ko e tane a Pisila.

MOKI VII. To kumikumi e mutolu e tau kupu nai ki loto he Tohi Tapu. Ko e tau kupu kua to ai, ka tutaki, to fakakite mai ai taha poaki he Atua kia lautolu kua fai hoana

1. " * * kua tiaki hana hoana, ka e fai hoana ke he taha, kua faivao a ia."
2. "Kua nakai kia iloa e mutolu, ko ia * * mo'e fifine fakataka, ko e tino taha a laua mo ia."
3. "Ko e finagalo foki * * hanai, kia fakatapu a mutolu, kia fakamamao a mutolu mo e feuaki."
4. " * * faihoana taha ia lautolu ke he fifine fakataka, po ke fifine feuaki."
5. "Kia tala age a koe ke he haku a matakainaga, kia * maku e tau mena he matua ha maua."
6. "Aua neke totoko atu e taha ke * *"
7. "Kia eke e mutolu ke mitaki he fai hoana e tau * oti kana."

AVATELE

KO E aho 18 he mahina Aperila ne taute ai he mautolu taha fakapotopotoaga ke fakamanatu e aho ne matulei ai he Iki ko Iesu Keriso. Ko e hora hiva ne huhu atu ai a mautolu ki loto he fai-

tuga, mo e momoko lahi he tau loto ke he mateaga he Iki. Ne lilifu lahi e fakapotopotoaga ia ke he aho ia, ne tokologa e tau tagata ne o atu ki loto he faituga, mo e tau tauteaga kua mitaki. Na fulufulu-ola e tau fakahekeaga ke he aho ia. Ko e faoa hanai ne liogi, tokoono e katoa ha lautolu, Heleiki, mo Lima, mo Livao, mo Lukate, mo Togapahu, mo Togaluga, ko e faoa haia kua liogi. Ha ko e faoa hanai ne tutu ke lauga, ko Togia, mo Hegotule, mo Ikitogia, mo Pulevaka, ko lautolu haia ne tutu. Ko ne mitaki ha ha lautolu a tau lauga, mo e tau kupu fakamafana ne talahau ai ke he mateaga he Iki, mo e tau lologo mahani, mo e tau tala ke fakalata ke he mateaga he Iki ko Iesu Keriso.

Kua hili tuai e tapu, ti ta ai agataha e tapu fifine, tokologa lahi ha lautolu ne o atu ai ki loto he faituga, mo e lologo ai a lautolu, mo e tutu ai falu ia lautolu ke fakamatata kupu. Tu mua e akoako fifine, ti tu a Hegalele, mo Hulugia, mo Mokamitaki, ko lautolu haia ne tutu ke lauga ai ke he tau kupu ne fakalata ai ke he mateaga he Iki ko Iesu. Mitaki lahi ha lautolu a tau lauga, ti mafana foki mo e tau kupu fakalata, mo e tau lologo mahani.

HIKUTAVAKE

KO E aho ne matulei ai e Iki ko Iesu Keriso ne ta fakamua e aoga he aho ia, to ta fakamui e tapu, ti kua katoa e tau tagata he huhu'atu ke he faituga, to tuku atu e fakahekeaga ke he Atua. Kua liogi a Tutumotu, mo Pahumaka, mo Patoga, mo Tokivihi, mo Togaiki, ti lauga e akoako. Kua nakai fai gabua kehe foki he aho ia. Ka kua okioki ni e tau tagata he maga mo e loto momoko ai.

Ko e taha mena foki ke ofo ai, ha kua lahi mai e fakaalofa he Matua i luga, kua foaki mai e ia e tau fua loga he fonua, mo e tau ika he tahi, ke lata ai mo e ha lautolu a amaamanakiaga ke he tuku Akoako. Kua kamata ai he Aho Tuloto e faigalue, ko e aho 10 ia Aperila, ato hoko ke he aho 19 he mahina.

KO E PAPTISOAGA

KO E tama hanai ne papatiso ai i Hikutavake, he aho 30 ia Mati, 1919.

PAHETOGIA, ko e tama tane a Potutifa, kua hiki e Patoga mo Tuina.

Ko e fanau nai ne papatiso ai i Uhomotu, he aho 13 ia Aperila, 1919.

FALAGIFULI, ko e tama tane a Kitematagi mo Molino.

MANOGITOHETAU, ko e tama fifine a Lasitu mo Fatalale, kua hiki e Fakalagamotu mo Hakeha-kehetoa.

Ko e fanau nai ne papatiso ai i Tamrahaleleka, he aho 27 ia Aperila, 1919.

LITIA, ko e tama fifine a Limaila, kua hiki e Lakahetogia.

MAKELETI, ko e tama fifine a Pulekitia mo Mataginifale.

TAVITA, ko e tama tane a Hagakau mo Tokotaha.

TOLIMANOI, ko e tama fifine a Matagivalu mo Litatupe.

AHOHIVA, ko e tama tane a Poihalalagi mo Finemoka.

KO E FAKAMAUAGA

KO E tala hanai ke he faoa ne fakamau hoana ke he vaha kua mole atu.

Ko e aho 4 ia Aperila, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a TULIMA, ko e fuata, ko e tama a Logolea mo Haukeliu, ko e tagata Alofi, mo MELEANE, ko e tamaafine a Nemu mo Fausu, ko e fifine Alofi.

Ko e aho 8 ia Aperila, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a PUHAGA, ko e takape a ia, ko e tama a Hetutu mo Vahegatifa, ko e tagata Avatele, mo LIVE, ko e fifine takape, ko e tama fifine a Togiauli mo Fufukimanogi, ko e fifine Tamakautoga.

Ko e aho 10 ia Aperila, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a TIONETINI, ko e fuata, ko e tama a Tuhau mo Kalaipe, ko e tagata Tamakautoga, mo FILITUPE, ko e fifine takape, ko e tama fifine a Lahega mo Tamahaele, ko e fifine Tamakautoga.

Ko e aho 25 ia Aperila, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a TUKUITOGA, ko e fuata, ko e tama a Fonotau mo Tagalou, ko e tagata Alofi, mo PENE, ko e tamaafine a Atimaga mo Taliai, ko e fifine Alofi.